

Cena 3,95 zł

STAROŻYTNE CYWILIZACJE 30 GRECJA VI *Podróż przez tysiąclecia*

MACEDONIA

PODOBÓJ

ORGANIZACJA
IMPERIUM

**NOWY OBRAZ
ŚWIATA**

ARMIA

OBYCZAJE

ŚMIERĆ KRÓLA
I NARODZINY MITU

TRWAŁOŚĆ TRADYCJI

indeks 360945
3.0
ISBN 83-7235-705-1
9 788372 357051
Cena 3,95 (za kawał VAT 0%)

AMERCOM
COLLECTION

Starożytne cywilizacje stanowiły kolebkę, w której zaczęła się kształtować nasza dzisiejsza tożsamość kulturowa. Bez ich poznania nie jesteśmy w stanie odnaleźć swoich korzeni historycznych i w pełni zrozumieć własnej tradycji. Co dwa tygodnie kolejne numery „Starożytnych Cywilizacji” przybliżą Czytelnikom historię życia codziennego, kulturę i sztukę krain i ludów szeroko rozumianej Starożytności.

HISTORIA

MACEDONIA

3-5

PODBÓJ

6-7

LUDZIE I ICH ŻYCIE

ORGANIZACJA IMPERIUM

8-9

NOWY OBRAZ ŚWIATA

10-13

ARMIA

14-15

NAUKA I KULTURA

OBYCZAJE

16-17

ŚMIERĆ KRÓLA I NARODZINY MITU

18-19

TRWAŁOŚĆ TRADYCJI

20

CHRONOLOGIA

21

Warunki prenumeraty:

Koszt prenumeraty 26 numerów wynosi 70 zł, natomiast 52 numerów - 140 zł. W jednej przesyłce będą wysyłane łącznie 2 numery „Starożytnych Cywilizacji”.

Prenumeratę można zacząć od dowolnego numeru (również od pierwszego).

Prosimy o czytelne zaznaczenie na przelewie tytułu pisma i numeru rozpoczynającego prenumeratę oraz danych prenumeratora.

Blankiet na wpłatę można wydrukować na stronach WWW w Internecie pod adresem: <http://www.amercom.com.pl>

Numer konta: Bank Zachodni WBK SA

oddział I w Poznaniu 10901463-35187-128-00-0

W sprawie zakupu egzemplarzy archiwalnych prosimy kontaktować się z wydawcą, tel. (061) 85-15-147, e-mail: prenumerata@amercom.com.pl

Wszelkie opinie i uwagi o piśmie prosimy przysyłać na adres: opinie@amercom.com.pl

Na stronie tytułowej: Największa mozaika Starożytności, zachowana w Pompejach, pokazuje bitwę pod Issos w 333 r. p.n.e., w której greckie wojsko Aleksandra rozbiło armię Imperium Perskiego.

Foto: FontShop, East News, Corel Stock Photo Library.

ISBN scii: 83-7235-712-9

Wydawca: **Polskie Media Amer.Com SA**
ul. Grochowe Łąki 6, 61-752 Poznań
tel. (0-61) 85-15-147, fax (0-61) 85-60-915
www.amercom.com.pl
prenumerata@amercom.com.pl

Redakcja i skład:
Media Plus sp. z o.o.
ul. Białostocka 24, 03-741 Warszawa
tel. (0-22) 670-00-40, 670-44-36
Biuro reklamy:
tel. (0-22) 670-00-40, 670-44-36

Redaktor naczelny: Bogusław R. Zagórski
Opracował: dr Jacek Rzepka
Skład: Krzysztof Surafa
Redakcja: Bożena Hałuszczyńska, Krzysztof Jaśnio

W następnym
zeszycie:

Etiopia

Seria „Starożytne Cywilizacje” obejmie m.in. niżej wymienione tematy - niektórym z nich poświęcimy więcej niż jeden zeszyt:

Baltowie
Birna
Chiny
Cypr
Czarna Afryka
Dakowie
Egipt
Etiopia
Etruskowie
Fenicjanie
Grecja
Hetyci
Hunowie
Iberowie
Indie
Indonezja
Izrael
Japonia
Kambodża
Kartagina
Korea
Libijczycy
Meroe
Mitanni
Nubia
Olmekowie
Persowie
Roma christiana
Rzym
Scytowie
Tajlandia
Trakowie
Turcy
Twórcy megalitów
Tybet
Wietnam

W serii ukazały się już następujące numery:
1. Egipt I; 2. Rzym I; 3. Arabia I; 4. Egipt II;
5. Majowie; 6. Grecja I; 7. Rzym II; 8. Asyria;
9. Aztekowie; 10. Początki chrześcijaństwa;
11. Sumerowie; 12. Grecja II; 13. Arabia II;
14. Izrael I; 15. Egipt III; 16. Elam; 17. Grecja III;
18. Babilonia; 19. Inkowie; 20. Grecja IV;
21. Celtowie; 22. Dolina Indusu; 23. Rzym III;
24. Słowianie; 25. Grecja V; 26. Germanowie;
27. Indie I; 28. Rzym IV; 29. Syria;
30. Grecja VI.

MACEDONIA

W historii powszechnej imię Aleksandra oznacza koniec jednej i początek następnej epoki - tym zdaniem rozpoczyna się jedno z pierwszych dzieł nowoczesnej historiografii, monumentalne „Dzieje Hellenizmu”, autorstwa niemieckiego uczonego Johanna Gustawa Droysena. Mimo że krótkie panowanie macedońskiego władcy (336-323 r. p.n.e.) jest do dzisiaj przedmiotem zaciętych sporów naukowców, co do jednego żaden z nich nie ma wątpliwości: zmieniło ono świat w stopniu większym niż rządy jakiegokolwiek innego monarchy.

Dziedzictwo Filipa II

Podboje Aleksandra byłyby niemożliwe, gdyby nie sukcesy jego ojca, Filipa II. W epoce archaicznej i klasycznej Macedonia była bowiem państwem słabym, nękanym walkami toczonymi przez pretendentów do tronu. Poszczególne władcy szukali szansy na przetrwanie, balansując pomiędzy wielkimi potęgami świata greckiego (w V w. p.n.e. między Atenami i Spartą, a w IV w. p.n.e. - Tebami i Atenami). Starożytni mieszkańcy tego kraju mówili w języku niemal identycznym z greką, wierzyli w tych samych bogów co Hellenowie, jednakże na skutek odmienności obyczajów byli przez nich uważani za barbarzyńców. Tylko królowie z dynastii Argeadów (czyli wywodzący swój ród z greckiej polis Argos) zostali dopuszczeni do igrzysk olimpijskich, co było równoznaczne z potwierdzeniem ich przynależności do wielkiego narodu.

Ze stanu słabości Macedonię wy dobył dopiero Filip II (359-336 r. p.n.e.) - syn króla Amyntasa I i młodszy brat Perdikkasa III, który w 359 r. p.n.e. poległ w przegranej bitwie przeciw Illiryjczykom. Po jego śmierci na nowego władcę wybrano Amyntasa II, nieletniego syna poprzedniego króla. Jednak sukcesy Filipa w walce z wodzem Illirów, Bardylisem, sprawiły, że wkrótce powierzono mu królewski diadem.

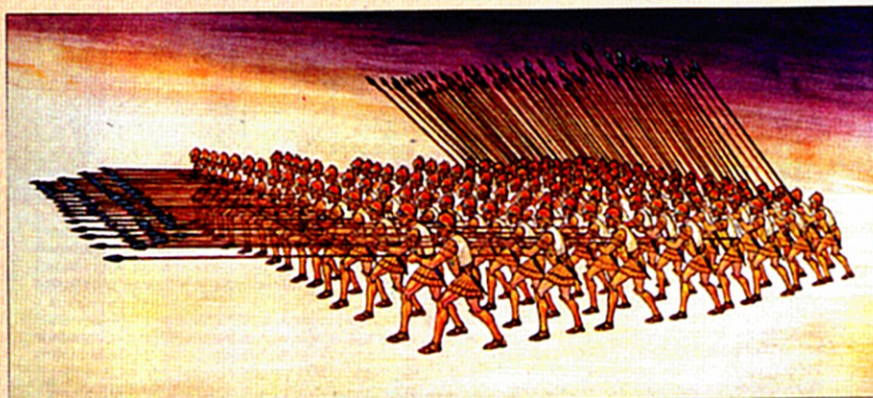
Reformy

Filip przeprowadził reformy wewnętrzne, rozbudował armię, lecz przede wszystkim postawił na urbanizację i rozwój ekonomiczny królestwa. Dlatego kilkanaście lat po śmierci ojca Aleksander Wielki mógł żądać od poddanych lojalności, przypominając im, że: *Filip wziął was no-*

madami i biedakami; większość ubierała się w skóry, wypasając w górach nieliczne trzody i walcząc kiejsko w obronie tychże przeciw Illirom, Tryballom i Trakom pogranicznym. Dał wam chlamidy [płaszcz] zamiast skór i sprowadził z gór na równiny. Uczynił z was zdolnych wojowników przeciwko barbarzyńcom, do tego stopnia, że teraz polegacie raczej na własnym męstwie niż obronności waszych pozycji. Uczynił was mieszkańcami miast i ustanowił dobry porządek, wynikający z godnych praw i zwyczajów (Arrian „Wyprawa Aleksandra Wielkiego”).

Wynikiem reform Filipa II było wzbogacenie Macedonii. Świadczą o tym emisje monet. Złoty stater króla przedstawia z jednej strony Apollona, z drugiej - zaprzęg konny.

Rekonstrukcja szyku falangi macedońskiej.

Do czasów Filipa II główną siłą armii macedońskiej była konnica. Hetajrowie (gr. *hetairoi* - towarzysze) rekrutowali się z arystokracji, żyli na dworze królewskim i - oprócz obowiązków wojskowych - mieli za zadanie pomagać w administrowaniu państwem. Najwybitniejsi z nich byli zaufanymi doradcami monarchów. Filip zmienił ten stan rzeczy. Zwiększył przywileje średnio zamożnych

mieszkańców, których zorganizował w korpus *pedzetajrów* (pieszych towarzyszy). Ich nazwa sugeruje, że władca przyznał piechurom status zbliżony do tego, jakim wcześniej cieszyli się wyłącznie arystokraci. *Pedzetajrowie* przesądza o losie większości bitew, byli również ulubionym oddziałem króla, wielokrotnie dowodzonym przez niego.

Brązowa statuetka wyobrażająca młodą dziewczynę, znaleziona w Beroi, należy do najlepszych przykładów sztuki macedońskiej.

Dzięki wzmocnieniu armii i zręcznej polityce Filip szybko podporządkował sobie sąsiednie terytoria. Na południu łupem Macedonii padły bogate greckie miasta: Amfipolis (357 r. p.n.e.) i sprzymierzony z Atenami Olint (349/348 r. p.n.e.). Większość podbitych *poleis* cieszyła się autonomią, której symbolem była możliwość bicia własnej monety. Nieliczne, jak np. Olint, spotkał okrutny los: masakra rdzennej ludności i zasiedlenie przez najeźdźców. Ojciec Aleksandra nie zaniebdał też zakładania nowych osad. Do najsłynniejszych należy - czerpiąca nazwę od imienia założyciela - Filippi, położona na pobrzeżu trackim.

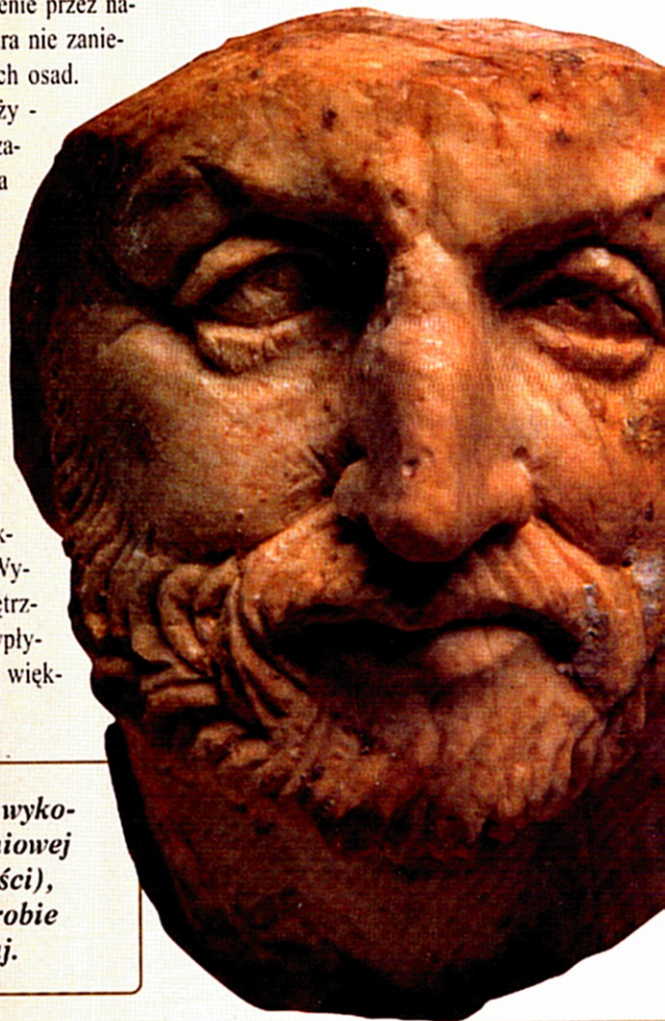
Ekspansja na południe

W latach 50. IV w. p.n.e. Filip coraz śmielej rozwiązywał konflikty polityczne w regionie. Wykorzystał sytuację wewnętrzną Tessalii, aby zdobyć wpływ w Helladzie. Wkrótce więk-

Portret Filipa II wykonany z kości słoniowej (3,2 cm wysokości), znaleziony w Grobie Filipa w Ajgaj.

szość mieszkańców tego kraju obwołała go archontem (przywódcą). W latach 353-352 p.n.e. król zdołał stłumić opozycję i umocnić się na nowym stanowisku.

Interwencja w sprawę tessalskiej mocniej związała Filipa z problemami środkowej Grecji. Został mianowany na przywódcę sił Amfiktionii Delfickiej (związku państw skupionych wokół świątyni Apollona) podczas tzw. świętej wojny (356-346 r. p.n.e.) prowadzonej przeciw Związkowi Fokijskiemu, który z poparciem Sparty i Aten dokonał zamachu na wolność jedynego niezależnego miasta Fokidy - Delf. W 352 r. p.n.e. Macedończyk zdołał zniszczyć armię fokijską w bitwie na Krokusowym Polu. Kilka lat później Filip wykorzystał zmęczenie Aten wojną i coraz gorszą sytuację militarną Fokidy, by narzucić przeciwnikom pokój (tzw. pokój Filokratesa - 346 r. p.n.e.). Władcy Macedonii uzyskali honorowe pierwszeństwo w Amfiktionii, co później wielokrotnie wykorzystywali w celach propagandowych.

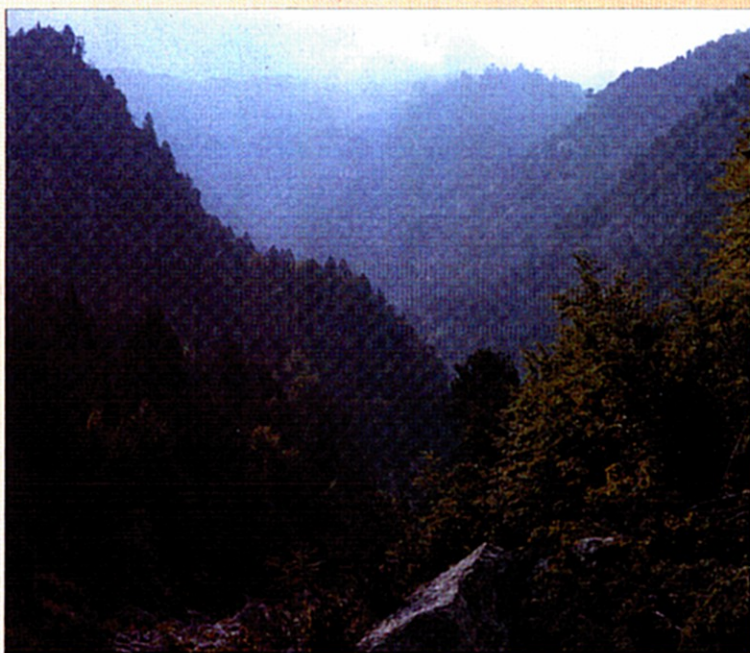

Opór wzrostowi potęgi państwa Filipa II stawiały *poleis* skupione wokół Aten i Teb. Do decydującego starcia, wygranego przez Macedończyków, doszło w 338 r. p.n.e. pod Cheroneją w Beocji. Zwycięski władca nie zniewolił pokonanych, ale narzucił im nierównoprawne przymierze pod swoją hegemonią (337 r. p.n.e.). Oficjalnym celem sojuszników, których rada spotykała się w Koryncie (stąd popularna nazwa koalicji - Związek Koryncki), było pomszczenie perskich najazdów na Grecję w V w. p.n.e. Pomysł zorganizowania się przysporzył Filipowi wielu zwolenników w całej Helladzie.

Po kongresie korynckim władca Macedończyków rozpoczął przygotowania do podboju Persji, jednak śmierć z ręki zamachowca (336 r. p.n.e.) nie pozwoliła mu na zrealizowanie planów. Dzieło Filipa II podjął jego syn, Aleksander III.

Śmierć władcy z ręki zamachowca zawsze budzi domysły, kto wydał rozkaz zabójstwa. W wypadku Filipa wska-

Masyw Olimpu był w Starożytności uważany za granicę między Macedonią a Grecją właściwą.

zywano na oddaloną przezeń żonę Olimpiadę i następcę tronu zagrożonego nowym ożenkiem ojca. Historyk Diodor Sycylijski w swej „Bibliotece” podaje jednak, że do morderstwa doszło z pobudek osobistych. Zabójca, niejaki Pauzanasz, członek królewskiej gwardii, miał być też niegdysiejszym kochankiem Filipa. Odrącony, publicznie znieważył swego imiennika, konkurującego z nim o względy władcy. Ów, by zadać kłam potwarzy, dowiódł męstwa ginąc w obronie monarchii na polu

bitwy. Przyjaciele poległego Pauzanasza postanowili się zemścić i wydali jego żyjącego imiennika, uprzednio go spoiwszy, pasterzom, którzy dokonali na nim zbiorowego gwałtu. Pokrzywdzony nie mógł doprosić się u króla ukarania winnych i zaplanował morderstwo. Do zamachu doszło podczas wesela królewskiej córki, Kleopatry, z władcą Epiru, Aleksandrem I. Gwardziści Filipa II rozsiekli swego kolegę, ale władcy nie zdołali uratować.

Wierzenia i kultury religijne Macedończyków w okresie klasycznym niewiele się różniły od greckich. Bliska helleńskiej była też estetyka. Znaleziona w Dionie głowa posągu Demeter jest dobrym przykładem klasycznej rzeźby greckiej.

Popiersie rzeczno-boga Olganosa, wnuka Makedona, któremu Macedonia zawdzięcza nazwę. Pamięć tradycji trwała jeszcze długo po tym, gdy kraj stracił wolność - rzeźba pochodzi z połowy II w. n.e.

PODBÓJ

Pierwsze lata panowania Aleksandra upłynęły na kontynuowaniu polityki ojca, Filipa II. Na ten okres przypadają największe sukcesy młodego władcy. Zaczął on odchodzić od tradycji dopiero po zdobyciu Azji Mniejszej, Syrii i Egiptu.

Spośród walk Aleksandra najczęściej przedstawiano w malarstwie bitwę pod Issos. Najstynniejszym jej obrazem jest odnaleziona w Pompejach mozaika ukazująca macedońskiego wodza w starciu z Dariuszem III.

oddziałami armii były rekrutowane głównie spoza granic państwa jednostki najemnych greckich hoplitów. Mimo że stanowili oni niewielką pod względem liczebnym część armii, mieli być głównym przeciwnikiem macedońskich wojsk inwazyjnych.

Przejęcie władzy

Na tronie macedońskim po śmierci Filipa II zasiadł jego syn, Aleksander. Wówczas zbuntowały się pokonane wcześniej pod Cheroneją Teby i Etołowie. Do przyłączenia do nich skłaniały się również Ateny. Aleksander jednak błyskawicznie pojawił się w Grecji i zdobył Teby, a Ateńczycy i Etołowie zmuszeni byli prosić o łaskę. Członkowie Związku Korynckiego, ku zadowoleniu Aleksandra, podjęli decyzję o zburzeniu Teb.

Przeciwnik

Persja, z którą Grecy graniczyli w Azji Mniejszej, w drugiej połowie IV w. p.n.e. była wielkim imperium, jednak osłabianym przez konflikty dynastyczne i separatyzmy lokalne. Niedługo przed wyprawą Aleksandra Persowie usiłowali ponownie podporządkować sobie Egipt. Ostatni „król królów” (tak brzmiał tytuł władcy Persów z dynastii Achemenidów), Dariusz III, objął tron w wyniku intryg dworskich i krwawych walk pomiędzy członkami rodziny panującej. Słabość Imperium pogłębiał fakt, że najsilniejszymi

Początek epopei

Forpocztę macedońskiej wyprawy na Persję stanowiły oddziały kierowane przez Parmeniona - starego dowódcę wojsk Filipa II. Od 336 r. p.n.e. walczył on ze zmiennym szczęściem, starając się zyskać poparcie miast greckich należących do Persji. W 334 r. p.n.e. Aleksander z armią inwazyjną przedostał się przez cieśninę Hellespont. Wyprawę rozpoczął od działań propagandowych, udał się do Troady, gdzie złożył ofiary Atenie Ilias, patronce Troi, i uczcił grób Protesilaosa, według tradycji epickiej pierwszego greckiego bohatera wojny trojańskiej, który stanął na lądzie azjatyckim.

Lew z Amfipolis przypomina lwa cheronejskiego. Jest najprawdopodobniej nagrobkiem jednego z towarzyszy (hetajrów) wielkiego Macedończyka.

Zdolności obronne Persów były znacząco ograniczone przez panującą w ich sztabie niezgodę co do wyboru właściwej strategii militarnej. Początkowo, pod wpływem Memnona, próbowali prowadzić wojnę na wyczerpanie, licząc, że armii Aleksandra Wielkiego zabraknie zapasów. W interesie satrapów nie leżało jednak wciągnięcie Aleksandra w głąb lądu. Wiązało się to bowiem z perspektywą złupienia ich prowincji. Ostatecznie wydano Aleksandrowi bitwę. Doszło do niej nad rzeką Granik, nieopodal morza Marmara (334 r. p.n.e.). Przyniosła ona Macedoń-

*Malowidło ściennie
ze współczesnego
Aleksandrowi tzw.
Grobu Księcia z Ajgaj.*

czykom zwycięstwo, otwierające drogę do opanowania zachodniej części Azji Mniejszej. Już w ciągu następnego roku Aleksander zdołał opanować miasta leżące na jej zachodnim wybrzeżu oraz większe części Likii, Karii i Pizydii.

Aleksander po zwycięstwie nad Granikiem podkreślił znaczenie swej bitwy jako rewanżu za wyprawę Kserksesa przeciwko Grecji. Jego wotum dla świątyni Ateny Parthenos stanowi-

ły zbroje zdarte z 300 przeciwników. Dedykację tę opatrzył inskrypcją głoszącą światu, że: *Aleksander, syn Filipa, i Grecy, z wyjątkiem Lacedemończyków, ofiarowali to z barbarzyńców, którzy zamieszkują Azję.*

Latem 333 r. p.n.e. doszło do bitwy pod Issos. Tym razem przeciwnikami Macedończyków byli nie tylko satrapowie Azji Mniejszej i dowódcy najemników, ale stawił mu czoło sam król Persów, Dariusz III. Wojska Aleksandra odniosły tam zdecydowane zwycięstwo; w niewolę wzięto rodzinę królewską i tabory perskie. W obliczu klęski „król królów” zaproponował Aleksandrowi pokój. Gotów był wydać Macedończykowi wszystkie terytoria położone na zachód od Eufratu i związać się z nim sojuszem przypieczętowanym małżeństwem dynastycznym. Zaproponował okup za wzięte pod Issos do niewoli kobiety z rodziny królewskiej. Mimo że zaoferowana suma była znacząca (dziesięć tysięcy talentów), a warunki pokojowe bardzo korzystne, Aleksander zdecydował się kontynuować wojnę. Wiktoria pod Issos pozwoliła Macedończykom na wkroczenie do Syrii. Przez kilka miesięcy opierał się zdobywcom fenicki Tyr, jednak król okazał się nie tylko wybitnym dowódcą polowym, lecz rów-

nież mistrzem w sztuce oblegania miast. Zimą, na przełomie 333 i 332 r. p.n.e., w jego rękach znalazła się cała Syria, Fenicja i Palestyna, władca zaś wkroczył do Egiptu. Tam założył pierwsze z całego szeregu ufundowanych przez siebie miast - Aleksandrię przy Egipcie, która odegrała wielką rolę w historii i kulturze rodzącej się epoki hellenistycznej.

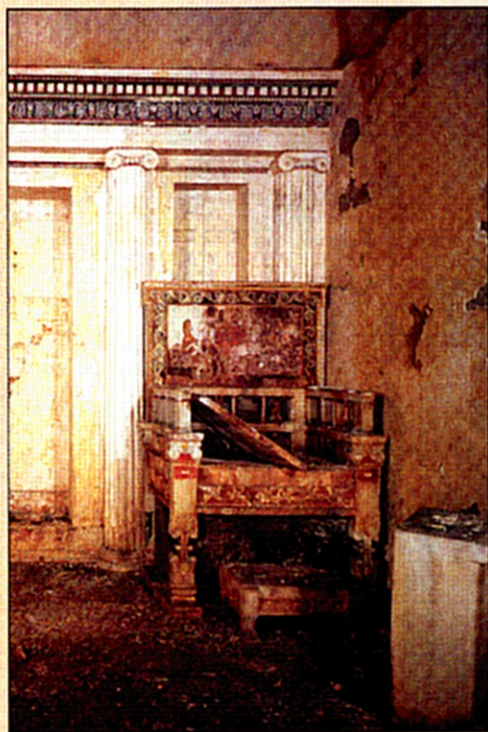
Dariusz podejmował próby kontrofensywy na lądzie, usiłował zahamować postępy armii agresora. Do decydującej bitwy (331 r. p.n.e.) doszło pod Gaugamelą, leżącą niedaleko Niniwy. Wygrana Aleksandra i ucieczka Dariusza otworzyły Macedończykom szlak do Persji. Po drodze zdobyli Babilon, złupili też stolice imperium Pasargady i Persepolis. Dopelnieniem rewanżu za wyprawę Kserksesa przeciw Grecji miało być spalenie pałacu w Persepolis. Prawie równocześnie, po zdobyciu Ekbatany, wódz odesłał do domu ostatnie oddziały sojuszników. Wojna odtąd przybrała charakter prywatnej walki Aleksandra o dziedzictwo Achemenidów. Pokonany Dariusz III został obalony i zamordowany na zlecenie swego krewnego Bessosa, który przejął władzę jako Artakserkses V (330 r. p.n.e.). Następne lata Aleksander poświęcił na walkę z uzurpatorem i organizację nowego państwa.

*Żelazna zbroja znaleziona
w Grobie Filipa w Ajgaj przypomina
pancerz Aleksandra znany
z przedstawień ikonograficznych.*

ORGANIZACJA IMPERIUM

Śmierć Dariusza III i uzurpacja Bessosa ułatwiły Aleksandrowi Wielkiemu legitymizację władzy zdobytej włóczęgą. Po pojmaniu samozwańca król Macedonii zachował się jak prawdziwy dziedzic - mściciel zamordowanego Dariusza. W 329 r. p.n.e. w Ekbatanie (Persyda) doszło do publicznej egzekucji - Bessosowi obcięto nos i uszy i wbito go na pal. Aleksander stał się „królem królów”.

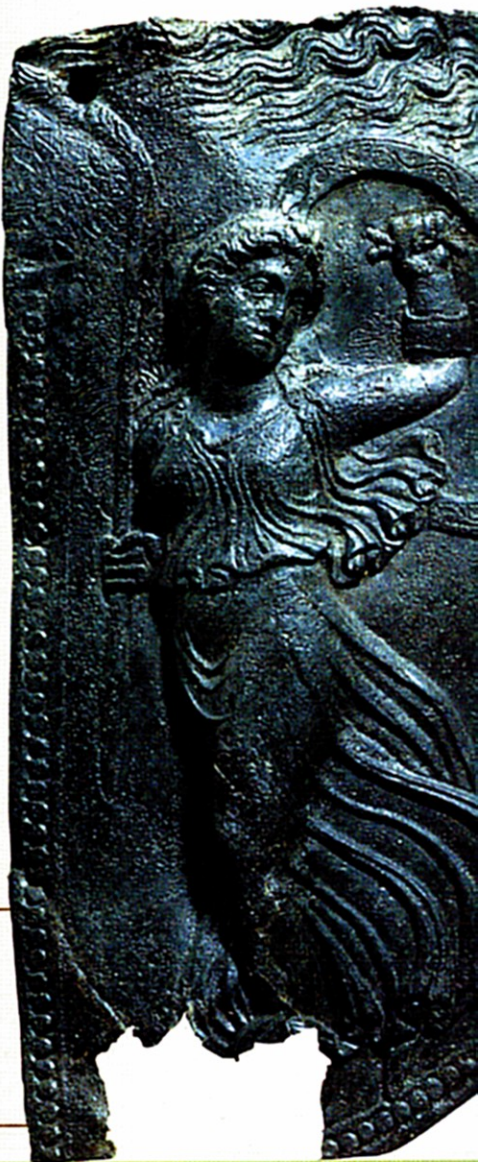
Wnętrze Grobu Eurydyki w Ajgaj. Powstały około 340 r. p.n.e. grobowiec należał do członków macedońskiej rodziny królewskiej.

lejów, jakimi cieszyli się Macedończycy, należała wolność wypowiedzi w obecności władcy. Do zgromadzenia żołnierzy należało również wyznaczanie króla, jego ewentualna detronizacja oraz wszystkie sprawy o zdradę stanu. Nie zapomnieli też, że poprzedni władcy liczyli się z opinią swych doradców i żołnierzy. Dlatego szczególnie oburzało ich uleganie wpływom i obyczajom perskim. Wielki Macedończyk przyjął symbole statusu „króla królów” - obok starego macedońskiego kapelusza (*kausii*) wkładał perską tiarę. Starł się otaczać na równi Macedończykami i Persami, w armii zaś coraz większą rolę mieli odgrywać Azjaci, których część szkolono i przezbrajano na sposób grecki. Gdy Aleksander, dotychczas *primus inter pares*, w 327 r. p.n.e. w Baktrze zażądał od ludzi ze swego otoczenia dokonania tzw. *proskynesis* (rytualnego padania na twarz), poddani oparli się. Najgłośniejsi protestujący historyk Kallistenes z Olintu (który był zresztą niepoślednim pochlebcą i spisywał dzieje króla w niezwykle korzystnym świetle) został wkrótce oskarżony o udział w spisku, skazany na śmierć i zabity.

Nie był on pierwszą ofiarą autokratycznych rządów Aleksandra. W 330 r. p.n.e. pod tym samym pretekstem zgładzono zasłużonego (w czasach Filipa II)

Uskrzydłona Nike, bogini zwycięstwa, zdobiąca fragment brązowego hełmu; Grewena, VI w. p.n.e.

wodza Parmeniona. Dwa lata później w Marakandzie doszło do kolejnej zbrodni. Gdy w czasie pijackiej biesiady jeden z hetajrów, dowódca konnicy Klejtos, zwany Czarnym, skrytykował władcę, usiłował rzucić się nań z włócznią. Reszta hetajrów wyprowadziła zamroczonego alkoholem Klejstosa z sali. Ten jednak, spojony winem, powrócił, by znów z uporem prowokować króla, który w odpowiedzi zadał mu śmiertelny cios. Wprawdzie uznano na zgromadzeniu, że król postąpił słusznie (do ich werdyktu przyczyniła się

Aleksander i Macedończycy

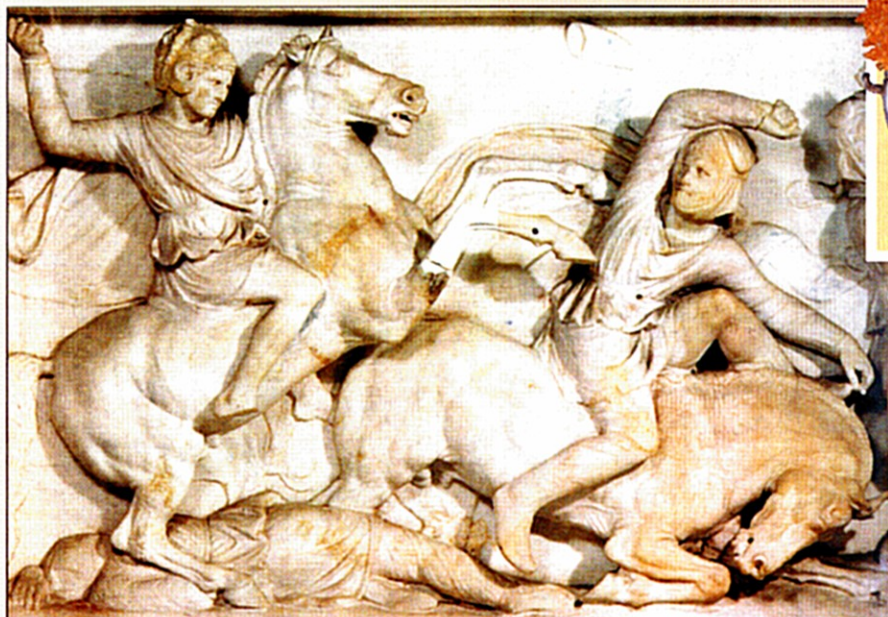
Aleksander planował stopniowe dopuszczenie Persów do udziału w administracji imperium i zwiększenie ich roli w armii. W tym celu 30 000 młodych mieszkańców tego kraju wyszkolił na hoplitów. Najważniejszymi oddziałami nadal były jednak formacje rdzennie macedońskie, choć co pewien czas uzupełniano je posiłkami przysyłanymi przez Antypatra.

Nowi i starzy żołnierze nie mogli się pogodzić z dokonującą się na użytek ludności podbitej przemianą Aleksandra w despotę typu wschodniego, w Macedonii bowiem pozycja monarchy nie była wcześniej tak silna; zależała od tego, jak wielki autorytet zdołał zyskać. Nawet jednak król mający największą charyzmę musiał pamiętać o zwyczajowych prawach swego ludu. Do najważniejszych przywi-

z pewnością teatralna scena żalu przedstawiona przez już trzeźwego monarchę), ale niechęć wobec jego despotyzmu rosła, aż znalazła ujście w odmowie wykonywania rozkazów Aleksandra przez armię. W 326 r. p.n.e. nad rzeką Hyfasis (obecnie Beas) opór żołnierzy macedońskich uniemożliwił próbę dalszego marszu w głąb Indii.

Aleksander i Grecy

Wśród ludów Imperium Perskiego szczególną pozycję zdobyli Grecy. Ponieważ w pierwszej fazie wyprawa Aleksandra była prowadzona pod hasłami panhelleńskimi, król nadał autonomię miastom greckim położonym w Azji Mniejszej i na wyspach Morza Egejskiego. Musiały one związać się z Macedonią traktatem, na którego mocy były zobowiązane m.in. do płacenia składowki (*syntaksis*) na działania zbrojne przeciw Persji. Ponadto pakt umożliwiał Aleksandrowi (jako hegemonowi) ingerowanie w sprawy wewnętrzne *poleis*. W Azji władca popierał rządy demokratyczne; w Grecji właściwej porządku pilnował jego regent, Antypater, sprzyjający modelowi umiarkowanie

Aleksander w scenie bitewnej z tzw. Sarkofagu Aleksandra (schyłek IV w. p.n.e.). Pomnik ten powstał na polecenie Abdolonymosa mianowanego przez wielkiego Macedończyka królem Sydonu. Abdolonymos postanowił w ten sposób upamiętnić wyczyny swego protektora.

oligarchicznemu. Okazał się on dobrym wodzem i pokonał nową koalicję antymacedońską. W tym okresie osłabiona Sparta zdołała zbudować przymierze państw peloponeskich, jednak klęska pod Megalopolis i śmierć króla Agisa II na polu bitwy (331 r. p.n.e.) przyniosła Grecji chwilowy pokój.

Aleksander czuł się panem Hellenów, a gdy w 324 r. p.n.e. ogłosił im edykt nakazujący przyjęcie wszystkich wygnańców (poza skazanymi za świętokradztwo bądź morderstwo). Większość pokornie przyjęła wolę władcy, dla niektórych jednak oznaczało to utratę ziem, które powróciły do poprzednich właścicieli. Wokół Aten, zagrożonych utratą osady wojskowej (*kleruchii*) na wyspie Samos, oraz Związku Etolskiego, zagrożonego utratą portu Ojniadaj, zaczęła się tworzyć nowa koalicja antymacedońska.

Aleksander nie doczekał kryzysu swego państwa, który wywołał opór Greków połączony z buntem Macedończyków. Gdy zagrożony niełaską regent Antypater spiskował z Etolami i Ateńczykami przeciw władcy Europy oraz Azji, ten nagle zmarł w Babilonie w 323 r. p.n.e.

W początkach panowania Aleksander zadowolal się wybijaniem monet przedstawiających bóstwa opiekuńcze Argeadów. Obok srebrna tetradrachma: na awersie głowa Heraklesa, na rewersie - Zeusa.

Portret Aleksandra odnaleziony w Grobie Filipa w Ajgaj. Główka z kości słoniowej (3,4 cm).

NOWY OBRAZ ŚWIATA

Tuż przed śmiercią w 323 r. p.n.e. Aleksander panował nad imperium sięgającym od Pendżabu po Adriatyk i od Libii po tereny współczesnego Tadżykistanu. Ziemie wschodnie, wcześniej niezbyt znane Grekom, stały się częścią ich państwa. Wyprawa otworzyła nowe horyzonty geograficzne i zmieniła całkowicie obraz zamieszkanego świata.

Wyjście na szeroki świat

Aleksander był pomny słów ateńskiego pisarza Izokratesa, który szansę na pokój w Helladzie widział w wyjściu z ciasnego greckiego zaścianka i podboju barbarzyńców: *Radziłbym Ci zarówno być przywódcą jedności Greków, jak i podejmować wyprawy na barbarzyńców. Korzystnym jest stosować perswazję wobec Greków, a użytecznym siłą przeciw barbarzyńcom. Tak, mniej więcej, przedstawia się istota sprawy* (Arrian „Wyprawa Aleksandra Wielkiego”). Król przebył więc morze i wbił symbolicznie oszczep w należące do Persów terytorium azjatyckie, co później zinterpretowano jako wzięcie w posiadanie ziemi zdobytej włócznie (*ge doriktete*). Do Aten wysłał broje zdarte z wroga, które miały specjalnie przypominać Grekom o panhelleńskim charakterze wojny. Aleksander nie zapomniał też o ziomkach - dla pierwszych dwudziestu pięciu, którzy polegli w starciu, w Dionie w Macedonii postawiono pomniki. Taki był początek wielkiej odmiany świata starożytnego.

Wielu historyków wojskowości zarzucało władcy, że popełnił błąd strategiczny, tracąc czas na podbój Egiptu, zamiast kontynuować marsz ku sercu Imperium Perskiego. Zajęcie Doliny Nilu oznaczało jednak odcięcie Achemenidom dostępu do Morza Śródziemnego. Pozwoliło to Aleksandrowi na rozwiązanie kosztownej i nie do końca godnej zaufania greckiej floty. Mając dobrze zabezpieczone tyły, król ruszył na wschód i osiągnął sukces.

Aleksander i uczeni

Aleksander Wielki to pierwszy zdobywca, w którego świecie byli nie tylko dziejopisarze mający wysławiać triumfy wodza, ale i uczeni reprezentujący nauki przyrodnicze. Szczególne znaczenie poznawcze miała wyprawa indyjska - podczas niej Macedończycy napotkali kraje i ludy dotychczas nieznanne. Ślady zainteresowań geograficznych i etnograficznych władcy są widoczne w dziełach antycznych biografów oraz historyków, chętnie ko-

rzystających z opisów pozostawionych przez uczestników ekspedycji. Ich wspomnienia i raporty do końca Starożytności były podstawą wiedzy o Oceanie Indyjskim oraz krajach na wschód od Hindukuszu.

Zakładanie miast

Dzięki podbojom kultura grecka rozpowszechniła się na obszarze dawnego Imperium Perskiego. Hellenizacja nie była głęboka, jednak zakładane przez Aleksandra miasta stanowiły silne centra cywilizacji europejskiej. Większość nowych *poleis* od imienia założyciela nosiła nazwę Aleksandria. Starożytny biograf Plutarch napisał, iż takich ośrodków było 70. Liczba ta, choć nieco przesadzona, oddaje skalę urbanizacyjnej aktywności władcy. Gros fundacji powstało na wschód od Tygrysu, gdzie wcześniej sieć miejska nie była gęsta. Cele, dla jakich je powoływano, bywały różne. Niektóre *poleis* miały stanowić ośrodki administracyjne, inne zaś strzec strategicznie ważnych miejsc (np. przepraw, przełęcz). Wszystkie zostały zaopatrzone w dostateczną ilość ziemi rolnej i rąk do pracy. Osadnikami byli na ogół Grecy najemnicy, często wysyłani do kolonii wbrew woli. Rezultatem ich niechęci do zamieszkania z dala od ojczyzny była rewolta Hellenów w Baktrii (doszło do niej po śmierci Aleksandra), która przyczyniła się do zniszczenia kilku nowo powstałych osiedli.

Ocalałe miasta kolonialne były w następnej epoce silnymi ośrodkami hellenizmu, jak np. odkopana w latach 60. XX wieku polis Aj Chanum w Afganistanie (według niektórych uczonych - Aleksandria nad Oksosem, czyli rzeką obecnie nazywaną Amu Daria). W osadzie tej odnaleziono maksymy delfickie spisane przez filozofa perypateckiego Klearchosa - niezbity dowód jej łączności z odległą ojczyzną Greków.

W przyszłości największego znaczenia nabrała pierwsza polis założona przez władcę - Aleksandria przy Egipcie (to tu pochowano króla). Miasto rozkwitło za czasów następców Aleksandra, Lagidów, a ośrodkiem kultury greckiej pozostawało aż do XX w. n.e.

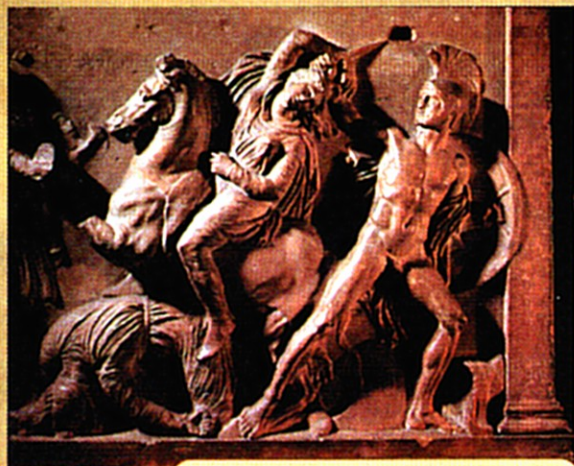

NOWY OBRAZ ŚWIATA

Aleksander opanował terytorium o powierzchni przeszło 5 milionów kilometrów kwadratowych - czyli mniej więcej połowę wielkości obszaru Europy rozciągającego się od Uralu po Gibraltar. W czasie wyprawy podbijał zarówno kraje o wysokiej cywilizacji, dumne ze swej przeszłości i zabytków, jak i rejony na wprost bezludne. Podporządkowywał sobie państwa o niejednorodnej kulturze, spotykał się z różnymi obyczajami i formami życia ludzkiego. Wszędzie pozostawił ślady swej wielkości, a grecką kulturę rozprzestrzenił na Bliskim i Środkowym Wschodzie, dając początek nowej cywilizacji hellenistycznej - twórczemu połączeniu kultury Greków z elementami kultur wschodnich.

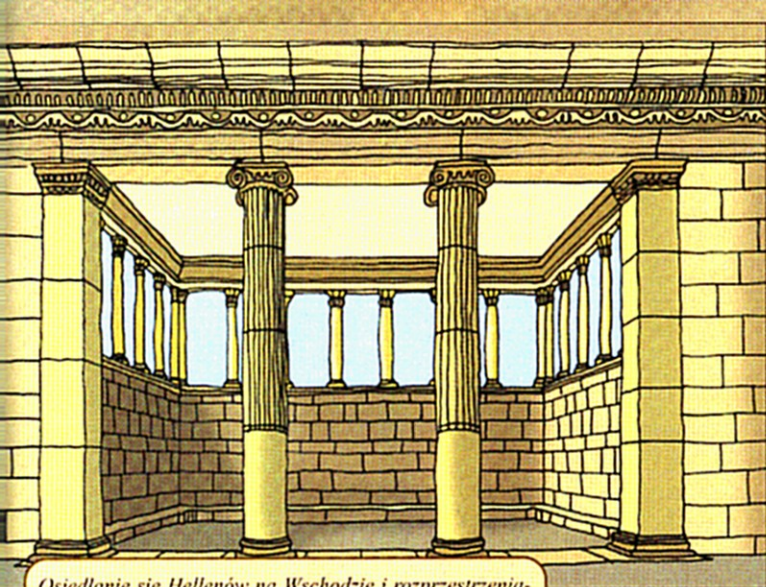
Wyprawa Aleksandra i poznanie Wschodu spowodowały zmianę greckich wierzeń religijnych. Hellenowie zawsze umieszczali mityczną Nyse, miejsce narodzenia boga Dionizosa, na wschodnich rubieżach znanego im świata, za sprawą króla-zdobywcy przeniosła się ona do Hindukuszu. Dionizos zaś stał się jednym z chętniej przedstawianych w sztuce bogów. **Relief hellenistyczny** wykazujący wpływy orientalne.

Wokół indyjskiej wyprawy Aleksandra narodziło wiele legend. Należała do nich opowieść o walce z **Amazonkami** w górach Hindukuszu. Często osoby domniemyanych przeciwników zrównywały króla z mitycznymi herosami i bogami.

W czasie wyprawy Aleksandra Macedończycy i Grecy po raz pierwszy spotkali się ze **sloniami bojowymi**, które w dobie hellenizmu stały się ulubionym rodzajem ciężkiej broni monarchów z dynastii Seleukidów.

Osiedlanie się Hellenów na Wschodzie i rozprzestrzenianie greckiego sposobu życia, w tym zamiłowania do ćwiczeń fizycznych, spowodowało powstawanie gimnazjów. Do najlepiej zachowanych należy **gimnazjon w Prienie**, miejsce edukacji młodych oraz spotkań dorosłych obywateli.

W Baktrii powstało po śmierci Aleksandra państwo rządzone przez greckich dynastów. Ich **emisje monetarne** nie odbiegają od standardów znanych ze świata śródziemnomorskiego.

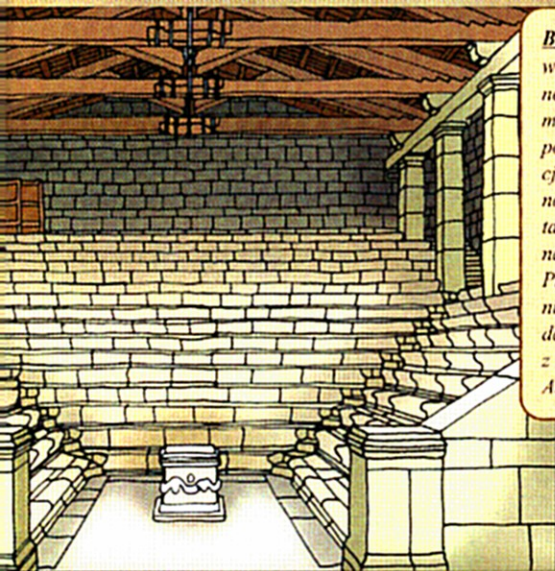
Popiersie młodego mężczyzny, odnalezione w Haddzie.

W 326 r. p.n.e. zdechł ukochany **koń Aleksandra, Bucefal**. Ku jego czci król założył nad Hydaspesem miasto nazwane Bucefalią.

Grecy, choć mieli poczucie wyższości nad barbarzyńcami, nigdy nie odmawiali im uczuć ludzkich. Umierający **Persowie potrafili cierpieć tak samo jak Hellenowie**. Rzymska kopia rzeźby z Pergamonu.

Budynek posiedzeń rady w greckim mieście Priene w Azji Mniejszej. Gdyby nie odkrycia archeologiczne, nie wiedzielibyśmy o pobycie Aleksandra w tym mieście w 334 r. p.n.e. Żadne ze źródeł literackich nie podaje takiej informacji, znaleziono jednak inskrypcję, która dokładnie opisuje zasługi króla dla wspólnoty obywatelskiej w Priene. Aleksander ufundował tam nową świątynię Ateny Opiekunki Miasta (Polias), nazwaną ku jego czci Aleksandrejonem; na korzyść Prieneńczyków rozstrzygnął spory z sąsiadami i zwolnił polis z opłacania składki wojennej. Od IV w. p.n.e. datuje się szybki rozwój miasta, wynikający zarówno z opieki properskich tyranów Hekatomnidów, jak i Aleksandra, a także jego następców.

Głowa bogini znaleziona w Haddzie na terenie dzisiejszego Afganistanu.

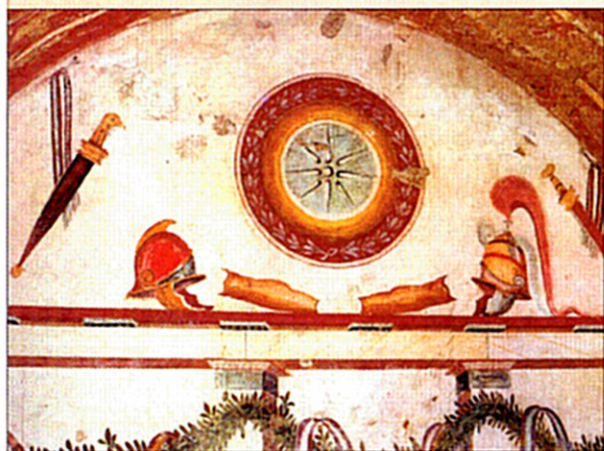
Wielki pokonany w bitwie pod Issos - achemidzki król Dariusz III, który utracił na rzecz Aleksandra ogromne Imperium Perskie. Mozaika pompejańska.

Aleksander Wielki należał do najczęściej portretowanych bohaterów starożytnych. Jego twarz niemal zawsze przedstawiano według wzorca dostarczonego przez nadwornego twórcę, Lizypa.

ARMIA

Aleksander odziedziczył po ojcu silną i znakomicie wyszkoloną armię. W dziedzinie uzbrojenia i taktyki jego epoka też nie przyniosła wiele nowego w porównaniu z czasami Filipa II, który i tu znacząco przyczynił się do sukcesów syna.

Tradycyjne uzbrojenie macedońskie było uważane za warte uwiecznienia w hellenistycznym grobowcu Lizona i Kalliklesa (koło Beroi w Macedonii). Gdy powstawało to miejsce pochówku, takie malowidła ścienne były już tylko manifestacją patriotyzmu ludu, który utracił wolność.

Żołnierze, którzy zawojowali świat

Do obrony ojczyzny, pod opieką mianowanego regentem przyjaciela Filipa II, arystokraty Antypatra, Aleksander wyznaczył część sił wojskowych, jakie mogła wystawić Macedonia - 12 000 piechurów i 1500 kawalerzystów. Armia ta składała się z doborowych oddziałów 12 000 falangitów macedońskich, które uzupełniały piechota Związku Korynckiego w sile 7000 hoplitów, 5000 greckich najemników oraz 7000 lżej zbrojnych wojowników z plemion bałkańskich. Do wojsk pieszych zaliczano również lekkozbrojnych oszczepników i łuczników w sile tysiąca ludzi. Oddziały konne składały się z 1800 kawalerzystów macedońskich (hetajrów), 1800 doborowych kawalerzystów z Tessalii i 600 jeźdźców przysłanych

przez państwa zrzeszone w Związku Korynckim. Wojska te uzupełniała uzbrojona konnica - prodromowie oraz kawalerzyści z Tracji i Pajonii, łącznie w liczbie 900 żołnierzy. Ogółem Aleksander powiódł przeciwko Persom 32 000 piechurów i 5100 kónnych wojowników.

Żołnierze greccy przysłani przez sojuszników ze Związku Korynckiego towarzyszyli wodzowi jedynie do czasu

Wraz z Aleksandrem do legendy przeszedł jego ukochany koń Bucefal („o głowie wołu”), na którego grzbiecie król wygrał największe bitwy. Po śmierci ulubionego rumaka - na jego cześć - władca nazwał nowo założone miasto Bucefalia. W epoce hellenistycznej, z której pochodzi ten posążek, koń był niemal tak często portretowany jak jego pan.

opanowania Persydy i Medii (330 r. p.n.e.). Potem brakujące wojska doraźnie uzupełnił greckimi formacjami zaciężnymi, a w perspektywie planował włączenie uzbrojonych i wyszkolonych na sposób grecko-macedoński Persów.

Taktyka macedońska

Z jazdą hetajrów łączyły Aleksandra szczególnie związki, ale decydującą rolę na polach bitew odgrywały różnorodne oddziały piesze. Podstawową formacją armii była falanga. Nie składała się ona jednak z ciężkozbrojnych hoplitów, lecz ze znacznie lżej uzbrojonych *sarissoforoi* (noscicieli *sariss*). Podstawową bronią sarisoforów stanowiła sarisa, czyli włócznia o długości około 6 metrów. Dzięki metalowemu okuciu można ją było podczas odpierania

Łowy na jelenia.
Mozaika z Pelli z czasów
Aleksandra Wielkiego.

ataków wroga zaprzec o ziemię, w czasie walki natomiast należało trzymać włócznię oburącz. Uzbrojenie ochronne sarisforów zostało w porównaniu z wyposażeniem hoplitów zredukowane. Używali oni niewielkiej, okrągłej tarczy, płytkiego, najczęściej skórzanego hełmu, rzadko nagolenic. Falanga macedońska walczyła ustawiona zazwyczaj w szesnastu szeregów, które w czasie bitwy można było podzielić na dwie formacje po osiem rzędów wojowników.

W armii Aleksandra tradycyjne oddziały hoplickie, zwłaszcza greckie, odgrywały mniejszą, pomocniczą rolę. Jednostki macedońskie zajmowały jednak szczególną pozycję jako oddziały doborowe. Były nazywane *hypaspistai* (tarczownikami), w nagrodę zaś za męstwo w czasie kampanii indyjskiej Aleksander pozwolił im nosić miano srebrnych tarcz (Argyraspidów). Podstawową cechą różniącą hipaspistów od falangitów macedońskich była obok ciężkiego uzbrojenia (składały się nań zbroja, włócznie, miecze i tarcze) większa samodzielność. Hoplici walczyli w luźniejszym szyku, w czasie bitew stawiając indywidualne pojedynki.

Dowódcy

Znaczną część sukcesu Aleksandra należy zapisać na konto oficerów dowodzących jego armią. Początkowo największym uznaniem cieszyli się starzy macedońscy arystokraci, zaufani Filipa II. Do tego pokolenia należeli Antypater i Parmenion, który od 336 r. p.n.e. prowadził wstępne działania wojskowe w Azji Mniejszej. Był on w pierwszej fazie wyprawy zastępcą i głównym doradcą Aleksandra, często powierzano mu samodzielną komendę nad częścią armii. Źródła antyczne przedstawiają go jako „ostrożnego głupca”, przeciwstawiającego się genialnej brawurze króla. Obraz ten został jednak skonstruowany zapewne tylko po to, by w lepszym świetle pokazać władcę. Gdy syn Parmeniona, Filotas (330 r. p.n.e.), został skazany na śmierć pod zarzutem zdrady,

jego ojca usunięto na rozkaz króla. Proces był efektem intryg rówieśników Aleksandra, starających się wzmocnić swą pozycję na dworze.

Po upadku Parmeniona największe uznanie zdobył towarzysz zabaw dziecińczy Aleksandra, Hefajstion. Nie był on popularny wśród Macedończyków, ale pozostawał najbliższym z przyjaciół władcy. Po śmierci Parmeniona został wyznaczony na dowódcę hetajrów, potem sprawował samodzielną komendę nad drugą obok królewskiej grupą wojsk macedońskich w czasie wyprawy indyjskiej. Rok przed śmiercią Aleksandra jego przyjaciel osiągnął szczyt kariery i przez małżeństwo z Drypetis, córką Dariusza III, stał się szwagrem macedońskiego króla. Nagły i niewyjaśniony zgon Hefajstiona sprawił króla w rozpacz, której dał wyraz wyprawiając przyjacielowi pogrzeb kosztujący dziesięć tysięcy talentów i starając się o uznanie go za herosa (324 r. p.n.e.). Śmierć Hefajstiona pozwoliła na zmiany w otoczeniu Aleksandra, miejsce jednego zastępcy władcy zajął sztab hetajrów, którzy sięgnęli po jego dziedzictwo.

Hełm i nagolenice znalezione
w Grobie Filipa w Ajgaj.

OBYCZAJE

Kiedy zginął Dariusz III, Aleksander Wielki stanął przed koniecznością zbudowania nowego państwa, które zjednoczy Greków i Macedończyków z Persami oraz innymi ludami imperium Achemenidów. Zdawał sobie sprawę, jak ważne dla realizacji tego celu będzie pogodzenie odmiennych obyczajów Europejczyków i Azjatów.

Złoty wieniec z Derweni;
IV w. p.n.e.

Spotkanie Wschodu z Zachodem

Aleksander starał się znaleźć poparcie nie tylko wśród Macedończyków i Greków, ale również innych ludów Imperium. Szczególną życzliwością obdarzał rdzennie perską arystokrację, którą usiłował wprząc w tryby nowego państwa. Od 330 r. p.n.e. przyznawał jej przedstawicielom stanowiska satrapów na równi ze swoimi rodakami. Władca podjął w ostatnich latach życia zabiegi mające na celu spojenie dawnej elity perskiej i macedońskich zdobywców w jedną, nową warstwę panującą. Służyło temu wychowywanie młodych Azjatów w kulturze greckiej i narzucenie Europejczykom wschodniego rytuału dworskiego z procedurą *proskynesis* na czele.

Nie wiemy dokładnie, co oznaczało żądanie króla dotyczące obyczaju *proskynesis*. Helleni tym mianem określali zarówno padanie na twarz przed monarchą, jak i bardzo głęboki ukłon związany z wymianą pocałunków. Ponieważ do próby wprowadzenia tego rytuału doszło na uczcie, przypuszcza się, że chodziło raczej o drugą możliwość. Mimo wszystko ten sposób oddawania czci wydawał się Macedończykom uwłaczający.

Ukoronowaniem działań na rzecz integracji Wschodu z Zachodem w jednym państwie była inicjatywa Aleksandra, by wszyscy wysoko urodzeni Macedończycy pojęli za żony arystokratki perskie. W 324 r. p.n.e. w Suzie władca ożenił się z córką Dariusza, Barsiną, a Hefajstion z jej siostrą, Drypetis. Podczas tej uroczystości 80 hetajrów poślubiło perskie i medyjskie dziewczęta ze szlachty rodowej. Nie wiemy, czy król chciał w ten sposób zjednoczyć rasy i kultury, czy też po prostu zamierzał scementować Imperium (jak sądzi wielu badaczy) - pewne jest tylko, że po jego śmierci większość poddanych odprawiła żony, a władcy hellenistyczni nie kontynuowali przyjętej przez Aleksandra polityki narodowościowej.

Wyrób rękodziela artystycznego z Pelli (okres hellenistyczny). Przedstawia orła, ptaka symbolizującego Zeusa, główne bóstwo Macedończyków, opiekuna rodziny królewskiej.

Kult monarchy

Próbując przełamać wzajemną niechęć Persów, Macedończyków i Greków, Aleksander zaczął poszukiwać uniwersalnego uzasadnienia swego władztwa. Miał temu służyć przyjęcie przez niego roli boga. Persowie mimo całkowitej akceptacji despotycznego charakteru rządów nie wierzyli w boskość monarchy. Paradoksalnie, kult osoby ludzkiej był jednak możliwy dzięki greckim wierzeniom i praktykom religijnym, szczególnie zaś na skutek rozpowszechnienia kultu herosów.

Pierwszym Hellenem, który odbierał od rodaków cześć boską, był Lizander, wódz spartański. Pokonał on Ateńczyków w bitwie pod Ajgospotamaj (404 r. p.n.e.) i doprowadził do ich

kapitulacji w wojnie peloponeskiej. Wdzięczni Jończycy nie tylko ustawiali posągi Spartiaty, ale także składali mu ofiary. Nie można tych honorów postrzegać jedynie jako politycznego pochlebstwa, skoro jeszcze kilkanaście lat po jego śmierci i zerwaniu Jonów ze Spartą odprawiano igrzyska ku czci lacedemońskiego bohatera. Kult Lizandra różnił się od wcześniej rozpowszechnionego w Grecji kultu herosów, lecz z pewnością wywodził się od tej formy czczenia wybitnych ludzi.

Herosi

Aleksander Wielki, jak wszyscy Argeadzi, uważał się za potomka Heraklesa po mieczu, po kądzieli zaś wywodził swój ród od Achillesa (jego matka, Olimpiada, była księżniczką z epirockiej dynastii królewskiej). Wychowany na epice Homera, wyznający heroiczne wartości, władca wielokrotnie oddawał przodkom hold. W jego decyzjach i działaniach można jednak zauważyć chęć rywalizacji z mitycznymi

Mozaika Dionizosa znaleziona w Domu Dionizosa w Pelli. Kult greckiego boga był szeroko rozpowszechniony w Macedonii. Mity dionizyjskie odegrały też dużą rolę w kreowaniu się Aleksandra na syna Zeusa.

bohaterami. Nadworny dziejopisarz Kallistenes - być może na żądanie króla - starał się powiązać kolejne etapy jego marszu w głąb Azji z czynami herosów.

Aleksander usiłował postępować jak postaci Homera - chciał być zawsze najlepszym i najdzielniejszym z Hellenów. Począwszy od bitwy nad rzeką Granik wielokrotnie ryzykował życie; nie tylko po to, aby dać przykład swym wojskom, ale przede wszystkim dlatego, że takiego zachowania wymagał wzorzec herosa.

W sztuce macedońskiej epoki Aleksandra chętnie przedstawiano postaci z orszaku Dionizosa. Obok głowa Sylena pochodząca z Grobu Filipa w Ajgaj.

Bóg Aleksander

Aleksander został ogłoszony bogiem przez wyrocznię w Siwa w Egipcie (331 r. p.n.e.). W czasie wyprawy do tej oazy miał dowiedzieć się, że jest synem Amona, utożsamianego przez Greków z Zeusem. Już wcześniej jednak niektóre helladzkie miasta w Azji Mniejszej uchwały dlań podobny status. Niektórzy historycy sądzą, że władca wprowadzał ów kult nie z niskich pobudek politycznych, ale dlatego, iż naprawdę wierzył w swą boskość. Z pewnością jednak taki cel miało zgłoszone przez niego w 324 r. p.n.e. żądanie, by również wszystkie greckie *poleis* przyznały mu boską cześć. Wbrew romantycznej legendzie większość miast spełniła wolę króla.

ŚMIERĆ KRÓLA I NARODZINY MITU

Niezwykłe dzieje króla Aleksandra, obwołanego za życia bogiem, dały początek legendzie, która wykroczyła daleko poza granice świata greckiego.

Głowa Olimpiady, matki Aleksandra Wielkiego. Rzeźby z kości słoniowej, odnalezione w Grobie Filipa w Ajgaj.

Koniec epopei

Śmierć Aleksandra przyszła niespodziewanie. Młody, 33-trzyletni władca cieszył się świetnym zdrowiem, niestraszne były mu nawet ciężkie rany odniesione podczas bitew i potyczek w Azji. Jednak rok po stracie najbliższego przyjaciela, Hefajstiona, król odszedł ze świata żywych.

Według dzienników prowadzonych przez Eumenesa z Kardii, wczesnym latem 323 r. p.n.e. Aleksander przygotowywał się do wyprawy na Półwysep Arabski, lekceważąc objawy złego samopoczucia. Gorączka coraz bardziej dawała się we znaki i wkrótce władca nie mógł wstać z łóżka. Odebrał więc pożegnanie od żołnierzy, a dwa dni później zmarł.

Następcy

Król nie pozostawił legalnego dziedzica. Zapytany za życia, komu ma przapaść jego imperium, odpowiedzieć miał: *Najdzielniejszemu!* Wobec takiego obrotu sprawy Macedończycy zgromadzeni w Babilonie musieli sami podjąć decyzję o dalszych losach państwa. Władzę

podzielili między siebie hejtajrowie, obejmując zarówno stanowiska centralne, jak i poszczególne satrapie. Stojący na czele armii dowódcy (Perdikkas, Antypater, Krateros, Eumenes z Kardii, Antygon Jednooki, Lizymach,

Ptolemeusz i Seleukos) długo walczyli o schedę po Aleksandrze, nie licząc się z tym, że w 323 r. p.n.e. wyznaczono dwóch jego następców: niedorozwiniętego umysłowo przyrodniego brata władcy, Filipa III Arridajosa, i nienarodzonego jeszcze potomka Aleksandra ze związku z Roksaną. Aleksander IV przyszedł na świat niedługo po śmierci króla. Obaj prawowici monarchowie pozostawali marionetkami w rękach diadochów (dowódców armii) -

Złoty larnaks (skrzynia do przechowywania popiołów) z Grobu Filipa w Ajgaj. Na wieku znajduje się szesnastoramienna gwiazda macedońska.

Filip został zamordowany przez zwolenników swego bratanka w 316 r. p.n.e., a młody Aleksander umarł w niewyjaśnionych okolicznościach na dworze regenta Europy, Kassandra (syna Antypatra), w 311 r. p.n.e.

Legenda Aleksandra

Legenda Aleksandra, wielkiego zdobywcy, zaczęła się rodzić jeszcze za życia monarchy, potem zaś umiejętnie podsycali ją grecko-macedońscy władcy Bliskiego Wschodu. Pierwszy, który pojął, jak przydatny może okazać się monopol na sprawowanie kultu Macedończyka, był jeden z podległych mu dowódców, po 323 r.

Złote medaliony z czasów rzymskich z portretem rodziców Aleksandra - Filipa II i Olimpiady.

Greccy i rzymscy naśladowcy

Pierwsi usiłowali naśladować Aleksandra diadochowie. Z późniejszych monarchów hellenistycznych wielu starało się sprawować władzę jak syn Filipa II. Największą sławę zdobyli Pyrrus (król Epiru) i Antioch III Wielki (król azjatyckiego państwa Seleukidów). Również Rzymianie pragnęli porównać z Macedończykiem. Według tradycji pożądał tego Juliusz Cezar. Antyczny biograf Plutarch, autor „Żywotów równoległych”, zestawiał go w parze z Aleksandrem - nie napisał jednak, który z bohaterów był lepszym wodzem.

kazy od wodza, tak jak zwykł czynić to za jego życia. Zabieg ten mógł zapewnić greckiemu dowódcy lojalność macedońskich żołnierzy w walce z ich rodakami podległymi innym komendantom. Wielu diadochów wybijało monety z wizerunkiem Aleksandra.

Pośmiertny kult wielkiego władcy służył propagandzie skierowanej do Greków i Macedończyków, ale też ludów barbarzyńskich, które pozostawały pod wielkim wrażeniem siły najeźdźców. Przypominanie im o potęgę Aleksandra było dobrym sposobem na utrzymywanie posłuszeństwa. To nie przypadek, że król Macedonii jest zarówno bohaterem fantastycznych romansów greckich czy łacińskich, jak i podobnych utworów w językach Bliskiego i Środkowego Wschodu. Na podstawie dzieł literackich nie powinniśmy jednak rekonstruować jego życiorysu - perskie wersje romansu o Aleksandrze mówią na przykład o dokonanym przez niego podboju Chin.

Kantharos (naczynie do picia wina) z Pelli; III w. p.n.e.

TRWAŁOŚĆ TRADYCJI

Legenda Aleksandra była żywa również poza światem klasycznym. Wiele rodzin w Indiach nowożytnych wywodziło swój ród od wielkiego zdobywcy, wśród nich dynastia panująca w Minnagarze w Dolinie Indusu. Jako „Dwuurogi” przeniknął z tradycji żydowskiej, gdzie był uważany za poprzednika Mesjasza, do świata islamu.

Od Średniowiecza...

Europa średniowieczna, mimo zachwiania ciągłości między kulturą klasyczną a cywilizacją państw powstałych na gruzach Imperium Romanum i w Barbaricum, nie zapomniała o Aleksandrze Wielkim. Wraz z bohaterami wojny trojańskiej, Achillesem i Hektorem, Aleksander stał się jednym z wzorów osobowych średniowiecznego rycerza. W dobie krucjat jego zwycięstwa w walce z Persją dawały nadzieję na triumf chrześcijaństwa nad islamem. Popularność wielkiego Macedończyka nie zmalała w czasach nowożytnych. Europejczycy, począwszy od Renesansu, poznawali wybitnego zdobywcę nie z „romansu o Aleksandrze” i jego łacińskich wersji, ale z dzieł autorów starożytnych. Bohater ten stał się znów wzorem do naśladowania zwłaszcza dla tych władców, którzy snuli plany wielkich podbojów.

...do współczesności

Kolejne powody zainteresowania Aleksandrem pojawiły się wraz z wyprawą Napoleona do Egiptu w 1798 r. n.e. Wzorem Macedończyka Bonaparte zabrał ze sobą uczonych rozmaitych specjalności, w tym archeologów. Witany przez beduinów jako „Dwuurogi” - Zu al-Kamajn - Napoleon przyczynił się do odnalezienia wielu zabytków. Wśród nich była zdobycz szczególnie dla niego cenna - tzw. Sarkofag Aleksandra. Jak wszystkie lupy egipskie Bonaparte, i ten wpadł w ręce angielskie, by trafić do British Museum, gdzie przez kilkanaście lat uznawano go za dowód chwały władców Imperium Brytyjskiego. Dopiero po odczytaniu hieroglifów okazało się, że ów grobowiec należał do Nektaneba, ostatniego faraona Egiptu, współczesnego Filipowi II.

Aleksander nigdy nie przestał fascynować. Jest bohaterem powieści, przedmiotem prac naukowych, kością niezgody eseistów. Jego autorytet często przywołują (słowami: *już starożytni...*) politolodzy zajmujący się sprawami azjatyckimi. Jego mit ożywa przy okazji konfrontacji między Wschodem a Zachodem, światem bogatych i biednych. Nadużywają go Grecy i Słowianie spierający się o pragrecki bądź pierwotnie niehelleński charakter Macedonii. Jak mało który bohater starożytny, Aleksander nie należy li i jedynie do świata uczonych.

Aleksander był wzorem wodza i władcy, również dla ludzi przelomu Średniowiecza i Odrodzenia. W 1528 r. n.e. na zamówienie księcia bawarskiego Wilhelma IV, Albert Altdorfer namalował swe najsłynniejsze dzieło „Bitwę Aleksandra”, przedstawiające triumf króla w bitwie pod Issos.

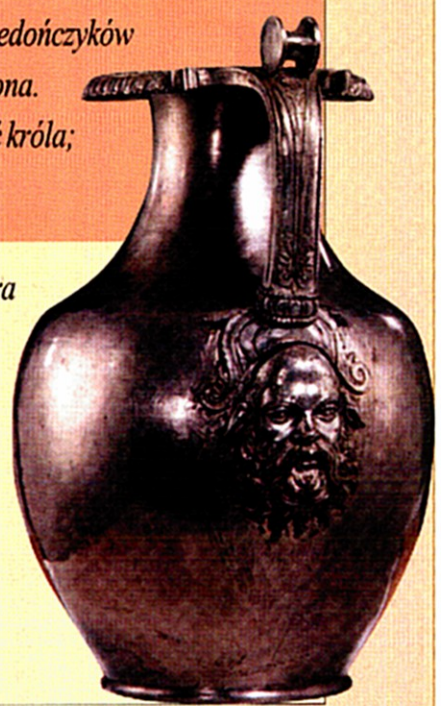
CHRONOLOGIA CZASÓW ALEKSANDRA WIELKIEGO

359 r. p.n.e. objęcie władzy w Macedonii przez Filipa II.
 356 r. p.n.e. narodziny Aleksandra Wielkiego.
 346 r. p.n.e. pokój Filokratesa; Macedonia zdobywa hegemonię w środkowej Grecji.
 338 r. p.n.e. macedońskie zwycięstwo nad Grekami w bitwie pod Cheroneją.
 337 r. p.n.e. Kongres Koryncki proklamuje Filipa II hegemonem panhelleńskiej wyprawy przeciw Persji (tzw. wyprawa Parmeniona).
 336 r. p.n.e. początek wyprawy Parmeniona; śmierć Filipa z ręki zamachowca; przejście władzy przez Aleksandra Wielkiego.

335 r. p.n.e. pacyfikacja antymacedońskich nastrojów w Grecji; zburzenie Teb.
 334 r. p.n.e. Aleksander wkracza do Azji Mniejszej; zwycięstwo nad Granikiem.
 333 r. p.n.e. zwycięstwo pod Issos.
 331 r. p.n.e. triumf pod Gaugamelą; założenie Aleksandrii.
 330 r. p.n.e. śmierć Dariusza III; czystki wśród Macedończyków; śmierć Filotasa i Parmeniona.

328 r. p.n.e. ślub Aleksandra z Roksaną.
 326-5 r. p.n.e. wyprawa indyjska.
 326 r. p.n.e. bitwa nad Hydaspesem; bunt żołnierzy macedońskich nad Hyfasisem; rezygnacja z marszu do Indii.
 325-4 r. p.n.e. powrót do Suzy.
 324 r. p.n.e. ślub Aleksandra z Barsine; zbiorowe wesele Macedończyków i perskich arystokratek w Suzie; śmierć Hefajstiona.
 323 r. p.n.e. przygotowania przed wyprawą do Arabii; śmierć króla; podział władzy między diadochów.

323 r. p.n.e. narodziny Aleksandra IV, pogrobowca Aleksandra Wielkiego; drugim królem Macedonii zostaje Filip III Arridajos.
 320 r. p.n.e. konferencja diadochów w Triparadejsos; początek rozpadu imperium Aleksandra.
 316 r. p.n.e. Filip III Arridajos zamordowany.
 311 r. p.n.e. śmierć Aleksandra IV; koniec dynastii Argeadów.

Hades i Persefona. Malowidło z Grobu Eurycydy w Aggaj.